

TRĂGĂTORII CU COARNE AURITE ÎNTRE COTIDIAN ȘI MITOLOGIE

Silvia CIUBOTARU*

Abstract

The present study recomposes the historical and mythological roots of the Romanian folk motif *the miraculous pair of plough pulling oxen*. Since the second wave of Indo-European populations that introduced *the yoke* and *the plough* pulled by oxen, until the Middle Ages, the cult of ideal *plough pulling animals* has developed specific customs. The ancient Greece's *Bouphonia* is still to be recalled in the cortege of the *Embellished Ox* performed at Rusalii or in the New Year's Eve animal masks.

The ideal pair of the geminate oxen cutting the abundance furrow is multiplied in the agrarian folk poetry *Plugușorul*. In spells it has apotropaic properties, while in fairytales it possesses supernatural powers, having the day celestial body located between horns.

In the historical region of Moldavia, *the aurochs* and especially *the ox* become emblems of the founding of the national state. Their effigies are met on coat of arms, princely seals, boundary pillars and flags.

Keywords: “arator” (Latin; meaning both the ploughman and the plough pulling ox), ox, wooden vat, divine ox, “buhai” (music instrument used in caroling, producing a sound similar to the roar of a bull), “strămurare” (wooden pole with an iron end used in driving the yoked animals), herd, bovine husbandry.

Cuvinte-cheie: arator, bour, bărbântă, boul sfânt, buhai, strămurare, tamazlâc, vâcărit.

Abia când plugul a fost tras de boi, s-a putut vorbi cu adevărat de o agricultură performantă în spațiul septentrional. Marija Gimbutas consideră ca fiind de mare importanță, pentru zona europeană în care se află ținuturile carpato-dunărene-pontice, coexistența păstorilor *kurgan* cu agricultorii cucutenieni. Datorită mărimii și caracterului compact al comunităților (uneori de peste 1000 locuințe pe o suprafață de 300-400 acri), cucutenienii au supraviețuit primului val indo-european. La această stabilitate a contribuit și buna protecție naturală a zonei¹.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași – România.

¹ Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*. Traducere de Sorin Paliga. Prefață și note de Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1989, p. 205.

S-ar părea că valul al doilea al populației *kurgan* a introdus în Europa centrală *jugul și plugul tras de boi*. Dacă agricultura bazată pe utilizarea plugului nu era străină vechilor europeni, așa cum ne-o demonstrează prezența coarnelor de cerb utilizate ca brăzdare în culturile Cucuteni, Karanovo² ș.a., nu există nici o dovadă că s-ar fi folosit boi înjuțați înaintea celui de-al doilea val de indo-europeni.

Cuvintele de origine indo-europeană pentru *arat* (lat. *arō*, gr. ἀρῶ, lit. *ariu*, v. sl. *orjo*, got. *arja*, irlan. *airim*, armean. *arawr*) și pentru jug (lat. *jugum*, lit. *jungas* etc. din **yeug*)³ sunt un argument în sprijinul acestei teorii. Acestuia i se adaugă, spre întărire, faptul că îngroparea unui atelaj de boi alături de proprietarul lor este specifică „grupurilor culturale legate prin tradiție valului al doilea (grupurilor Baden și al amforelor globulare)”⁴.

Boi cu carne mari, trăgând plugul, apar pe peretele unui mormânt-cistă de la Züschen (Germania).

În mitologia baltică apar boii lui Dievas puși la jug, simbolizând atribuțiile acestui zeu de ocrotitor al fertilității și agriculturii⁵. Boii apar în iconografia veche europeană, în statuete, în marele sanctuar de la Parța, precum și la Crușova. Și cultura Cernavodă I ne indică prezența vitelor mari.

Boii au fost folosiți la muncile agricole în Asia Mică încă din al patrulea mileniu î.e.n., iar în Egipt din cel de-al doilea mileniu î.e.n. Din epoca bronzului datează reprezentarea unui *aratru* tras de aceste animale înjugate, descoperit la Val Foltanalba, în Alpii Meridionali.

Primele imagini ale unui plug tras de o singură pereche de boi, descoperite pe teritoriul României, sunt cele de pe monumentul funerar al lui Iunius Quadratus (Ulmetum – Pantelimon, Constanța) și din registrul mijlociu al peretelui unei *aedicula romana* aflată la Muzeul Brukenthal⁶. Mai târziu, aceste animale apar în mod constant în frescele medievale (ca, de exemplu, la Sucevița și Voroneț), ca și pe icoanele reprezentând secvențe din hagiografia Sfântului Ilie. Cel mai adesea este vorba de o singură pereche de boi albi.

În Egiptul antic, Apis și Mnevis, taurii sacri au fost dedicați lui Osiris și adorați ca zei „deoarece aceste animale i-au ajutat mai mult

² *Ibidem*, p. 212.

³ *Ibidem*, p. 211-212.

⁴ *Ibidem*, p. 212.

⁵ *Ibidem*, p. 213, nota 66.

⁶ Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, București, Editura Academiei R. S. România, 1975, p. 149.

decât toate celelalte, pe cei ce au descoperit grâul, să semene sămânța și să dăruiască oamenilor binefacerile agriculturii”⁷.

Boul este un aliat al omului în toate mitologiile agrare. În credințele antice grecești se spunea că Dionysos a fost primul care a înjugat boii la plug. Ca zeitate a agriculturii și grâului, el se înfățișa credincioșilor în chip de taur sau măcar purtând coarne de bovideu.

În Atena antică, la sărbătoarea numită *Bouphonia*, care avea loc la sfârșitul treieratului, pe altarul lui Zeus Polieus de pe Acropole se puneau orz amestecat cu grâu sau niște turte preparate din aceste cereale. „Se mânau boii în jurul altarului, iar boul care se apropia de altar și mânca ofranda era sacrificat”⁸. Cei ce doborau boul erau judecați cu asprime, pentru că victima reprezenta o divinitate a grâului. Semnificativ este faptul că, potrivit celor atestate de Varro în *De re rustica*, în Attica, în restul anului, omorârea unui bou era considerată crimă capitală. Pielea boului sacrificat era umplută cu paie și se cosea la loc: „În cele din urmă, animalul era pus în picioare și înjugat la plug ca pentru arat”⁹.

La antipozii, în China antică întâlnim o ceremonie asemănătoare. La deschiderea sezonului agrar (ofranda de primăvară *kiao*) i se sacrifică lui Heou Tsi, Prințul Meiului, un taur sau un bou¹⁰, deși în restul anului era interzisă uciderea animalelor de plug, „consumul cărnii acestui animal care ajută la arat era considerat imoral”¹¹. Shen Nong, zeu primitiv, era cunoscut ca „țăranul divin cu cap de bivoli”¹².

Tot în China, în aceeași perioadă a anului, se făcea un simulacru al sacrificării bovideului. Un manechin din hârtie în formă de bou era umplut cu cinci feluri de grăunțe și pus la poarta de răsărit, înconjurat de tot felul de unelte agricole. Mandarinii, pășind încet în jurul său, îl loveau cu bice multicolore până când se răspândeau semințele în toate părțile.

Uneori, simulacrul boului se făcea din argilă și, după ce era bătut de guvernatorul ținutului, mulțimea arunca în el cu pietre până se sfărma în bucăți, „acțiune de la care se aștepta un an îmbelșugat”¹³.

⁷ James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. III. Traducere de Octavian Nistor. Note de Gabriela Duda, București, Editura Minerva, 1980, p. 151-152.

⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 8-9.

⁹ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰ Octavian Simu, *Mitologie chineză. Un dicționar*, București, Editura Herald, 2013, p. 139.

¹¹ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. I. Traducere din limba germană de Dana Petrache, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 55.

¹² Octavian Simu, *op. cit.*, p. 263.

¹³ James George Frazer, *op. cit.*, vol. IV, p. 13.

În Africa, la Great Bassam (Guinea) se sacrificau în fiecare an doi boi pentru a se asigura o recoltă bună¹⁴.

Taurul sacrificat de Mithra are coada împodobită cu trei spice de grâu, iar din rană i se revarsă în loc de sânge alte spice de grâu. Desigur, asemenea reprezentări – atrăgea atenția J. G. Frazer – sugerează că taurul din ritualul mithraic „era imaginat, cel puțin sub un anumit aspect, ca o încarnare a spiritului grâului”¹⁵.

Reprezentarea romană, caracteristică pentru a indica mormântul plugarului, este *agricola bonus*. Atașamentul dintre agricultorul latin și boii care-i purtau plugul era deosebit. Termenul *arator* (αροτηρ) însemna atât „plugar”, cât și *bou* care trage plugul¹⁶, iar cel de *bubulcus* (βουκολος), în sensul comun denumea pe țăranul care conduce la arat un plug tras de boi¹⁷.

Spiritul grâului imaginat ca bou sau ca taur, se întâlnește frecvent în credințele țăranilor europeni. În Prusia Orientală, când grâul dintr-o parte a lanului este mai des și mai înalt se spune că „Taurul stă culcat în grâu”, iar în Silezia ultimului snop i se dădea uneori „înfățișarea unui bou cu coarne cu tot, făcut din câlți și învelit în spice de grâu”¹⁸.

Adesea animalul care întrupa spiritul grâului era sacrificat. „La Pouilly, lângă Dijon, când urmează să se taie ultimele spice de grâu, se mână în jurul ogorului un bou împodobit cu panglici, flori și spice de grâu [...]. Apoi un om, deghizat în diavol, taie ultimele spice de grâu și ucide de îndată boul [...]. Carnea animalului se mănâncă la cina secerișului, iar o altă parte se sărează și se păstrează până în prima zi a însămânțatului de primăvară”¹⁹. La Pont à Mousson, animalul ales pentru această jertfă era primul vițel născut în primăvara aceluși an în respectiva gospodărie²⁰.

Omul care da ultima lovitură de îmblăciu în zona Aradului era „înfășurat în paie” și i se lega pe deasupra „o piele de vacă cu coarne cu tot”²¹. În Franța, la Chambéry, ultimul snop, botezat *snopul Boului*

¹⁴ *Ibidem*, p. 11.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ Anthony Rich, *Dictionnaire des antiquités romaines et grecques*, Paris, Librairie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, 1873, p. 46, s.v. Și termenul *căpăstru* < „capistrum”, care inițial denumea o modalitate de a lega boii, indicată pe Columna lui Traian, p. 105, s.v., relevă același fenomen.

¹⁷ *Ibidem*, p. 86, s.v.

¹⁸ James George Frazer, *op. cit.*, vol. III, p. 335.

¹⁹ *Ibidem*, p. 336-337.

²⁰ *Ibidem*, p. 337.

²¹ *Ibidem*, p. 338.

cel tânăr, era „ucis” de ultimul secerător care „omoară pe loc un bou adevărat”²².

Boul procesional de la Mèze (Hérault) – o carcasă din lemn, cu cap de bou, condusă și mânuită de mai mulți tineri în ziua Sfântului Hilaire – ca și alaiul *Boului Gras* (*Jeudi Gras*) din alte zone ale Franței, își au rădăcinile în Antichitate²³. Venerat, Boul înstruțat de la Rusalii, obicei performat în mai multe așezări din Transilvania, și boii din alaiurile moldovenești cu măști de la Anul Nou sunt succedanee ale încarnării spiritului grâului. Dacă nu se mai produce sacrificarea animalului în carne și oase, se păstrează toate celelalte secvențe ale vechiului ritual: împodobirea capului boului, alaiul tinerilor mascați și înfășurați în straie vegetale, stropitul cu apă ș.a. De asemenea, obiceiul conservă în subsidiar asigurarea fertilității ogorului și perpetuarea recoltelor cerealiere bogate²⁴.

Plugul cel Mare de la Anul Nou era tras de cei mai frumoși boi din sat. Alaiul se mai chema și *Buhaiul Mare*. Cei patru sau șase boi de la plugul urătorilor sunt împodobiți cu panglici multicolore, flori și batiste brodate. Uneori, li se pune în coarne o zgardă cu clopoței (Cudalbi – Galați)²⁵. Cincisprezece flăcăi mână trei perechi de boi „cu crenguțe de brad la jug, cu prosoape cu arnici în coarne și cu *cioaie* de alamă la gât” (Cașin – Bacău). După ce arau o brazdă în jurul gospodăriei, iar însoțitorii lor terminau de urat, gazda punea colaci în coarnele lor (Berezeni – Vaslui).

Obiceiul de a trage brazde în jurul casei gospodarului a avut loc, inițial, primăvara, înainte de schimbarea calendarului. În unele zone folclorice, datina se mai păstrează și acum, înainte de aratul de primăvară. Astfel, la Horodnicul de Jos – Suceava, plugarii înconjoară întâi de trei ori gospodăria și abia după aceea pleacă la ogor. Alții brăzdează mai întâi în grădină, apoi dejugă boii și le dau de mâncare și abia apoi se duc în țarină²⁶.

²² *Ibidem*, p. 339.

²³ Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*. Traducere din limba franceză de Rodica Maria Valter și Radu Valter, București, Editurile Artemis-Cavallioti, 1995, p. 41.

²⁴ Vezi Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, vol. I. *Viețuitoarele pământului și ale apei*, București, Editura Minerva, 1986, p. 6.

²⁵ Trimiterile se fac la documentele etnologice din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei.

²⁶ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. II. *Păresimile*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1899, p. 177.

La Zlătărei – Vâlcea vin de Sfântul Vasile *plugarii*, „să-și are moșia cu un plug mare, *încoleilat* [...], tras de cei mai frumoși boi din sat, înzorzonați cu panglici și ciucuri; iar sus pe plug au un vas cu grâu verde, crescut de 20-30 cm”²⁷. În satul Sălciile – Prahova, boilor de la *Plugul cel Mare* li se „vopsesc frumos coarneau cu vopsea roșie și pe frunte și pe șolduri le fac fel de fel de flori frumoase, tot cu vopsea roșie”²⁸.

La cetele de urători neînsoțite de boi, absența animalelor de plugărie este substituită prin așa-zisul *buhai*, confecționat dintr-o *bărbântă*, ori dintr-un *cofăiel* cu o piele de oaie, bine întinsă la un capăt, prin care trece o șuviță din păr de cal, legată de căluș. Sunetul produs de *buhai* imită atât de bine mugetul boilor, încât, uneori, gazdele se roagă de urători: „Da, urați, dar fără *buhai*, că se sperie vitele din grajd!” (Putna – Suceava). Importanța prezenței – fie și prin substitute – a boilor trăgători la plug este deosebită, după cum putem deduce din hăiturile flăcăilor, din utilizarea *corbaciului* ori *harapnicelor* și, nu în ultimul rând, după denumirea orației agrare de *Hăitură* sau *Cu Buhaiul*.

Cunoaștem ce renume au avut în lumea antică greco-romană vitele mari din ținuturile nord-dunărene. În Moldova a existat o tradiție a creșterii bovideelor de calitate de-a lungul întregului Ev Mediu. În anul 1566, când se introduce monopolul turcesc asupra comerțului cu vite, din Moldova erau rechiziționați 12000 de boi pe an, adică 1000 de boi lunar²⁹. Pe lângă această apăsătoare datorie, crescătorii de vite și plugarii trebuiau să mai suporte și diferite impozite abuzive din partea domnilor. Grigore Ureche semnaleză o impunere de acest fel în timpul lui Aron-vodă cel Cumplit (1591-1595) care, pentru a-și achita datoriile față de Poartă, „izvodî ca să ia de tot omul câte un bou. Și așa trimisă în toată țara cu turci, de strângea și la carile nu să afla bou lua ai cui era în satu, de la alții îi lua toți, câți avea, pentru cei ce nu avea boi, că mulți de răotăți și de *dabile* multe, boi nici de hrană n-avea”³⁰.

²⁷ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Ritualurile agrare românești*, I. *Plugușorul în spațiul românesc extracarpatic*. Studiu introductiv și corpus de texte, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2007, p. 372.

²⁸ *Ibidem*, p. 355.

²⁹ Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*. Ediție, prefață, bibliografie și indice de I. Caproșu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 157.

³⁰ Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*. Îngrijirea textelor, glosar și indici de Tatiana Celac, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 116.

Apariția *văcăritului* în timpul domniei lui Constantin Duca, cu sprijinul sfințicului său Dumitrașco Ceaurul vel-logofăt, este blamată de Ion Neculce. Acest „obiceiu spurcatu”, cu puține intermitențe, va fi păstrat încă mult timp „că, spune cronicarul, orice domnu vine în drag acel obiceiu și nu-l mai lasă”³¹. În a treia sa domnie, Mihai Racoviță, pe lângă *văcărit*, „Scos-au [...] pre țară *desetină țărănească*”³², iar Grigore-vodă Ghica, la 1726, toate birurile „le grămădisă la un locu. Și cote *văcărit*, hârtii grele, *vădrărit*, *desetină*, *civerturi* mare [...]. Dentre care nu puțin blăstăm i-au rămas”³³.

Dificultățile au continuat. La 1740, când o brumă căzută în luna august a stricat „pânele, mălaiele, păpușoi”³⁴, o pereche de boi ajunsese să coste 100 de lei.

Totuși, potrivit mărturiilor lui A. M. Graziani și Erasmus de Weismantel, în Moldova acelor vremi puteai să vezi pluguri trase de 12 boi. Prezența acestor atelaje în orația agrară a *Plugușorului* indică faptul că aratul se făcea în câmp *durat* (nearat, *prilog* sau *țelină*). Așa cum observa Henri H. Stahl, „Ruperea țelinii nu se putea face decât cu pluguri grele, cu multe perechi de boi, mai multe decât putea de obicei să aibă un singur om. Dar în *Plugușor*, agricultorul ideal este socotit a avea în grajd numărul de boi necesari, adică de obicei 12, uneori aceștia ridicându-se la 24; sau încă mai exagerat, 12 pluguri, fiecare cu boii și plugarii lui”³⁵.

Dimitrie Cantemir relatează că pe vremea lui „Boii cei mai grași și mai falnici se găsesc lângă râușorul Sărata în ținutul Fălciului și pe lângă apa Bașeului în ținutul Cernăuților”³⁶. Principele moldav specifică și tipurile de boi existenți, mai mici la munte și mari și frumoși la șes. De asemenea, pomenește și despre exportul acestor animale până în Danzig³⁷.

³¹ *Ibidem*, p. 329.

³² *Ibidem*, p. 424.

³³ *Ibidem*, p. 435.

³⁴ Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, *op. cit.*, p. 467-468. Pe lângă *văcărit*, impozitul pe vite mari cornute, existau și așa-numitele *cunițe* sau *coniți*, impozite pe vite exportate sau aduse din alte țări la pășunat în Moldova. Apud V. Mihordea și colaboratorii, *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 408.

³⁵ Henri H. Stahl, *Comentarii etnografice pe tema Plugușorului*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tomul 10, 1965, nr. 2, p. 156.

³⁶ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, Editura Academiei R. S. România, 1973, p. 115.

³⁷ *Ibidem*.

S-ar părea că, într-adevăr, așa cum remarca la 1564 Graziani, „Din Moldova se scoate acea mulțime de boi din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei și Rusiei, ci și ale Poloniei, Germaniei, ba și ale Italiei”³⁸. Contemporan cu Cantemir, abatele R. G. Boscovich admiră și el „la straordinaria grandezza delle bestie a corno, che si trova in tutta la Moldavia”³⁹.

Într-o *Urare a colacului* din Grădiștea – Ialomița se spune despre jupânul gazdă că „Boi n-avea,/ Se duse ici în vale/ La Moldova/ Și-aduse doi boi mari, moldovenești,/ Ciuți de coade,/ Berci de coarne”⁴⁰. Dincolo de tenta comică a textului, se desprinde realitatea importului de boi moldovenești în acea parte a Munteniei.

La 1865, Ion Ionescu de la Brad mai găsea în nordul Moldovei numeroase *tamazlăcuri*. El este încântat de performanța boierului V. Pilat, pe a cărui moșie se îngărașau până la o mie de boi anual. Cea mai mare parte din aceștia erau vânduți în Austria, iar ceilalți se foloseau pentru muncile agrare⁴¹.

Boii au fost din cele mai vechi timpuri o avere pentru plugari. Ne-o dovedește *Codul hittit*, înrudit cu legile babiloniene ale lui Eșnunna și cu *Codul lui Hammurabi*: „Dacă cineva fura un bou de plug, altădată se dădea 15 (capete de vite). Acum trebuie să se dea 10 (capete) de vite (3 de trei ani, 3 de un an și 4 viței)”⁴²; „Dacă un bou moare pe ogorul cuiva, proprietarul ogorului va da 2 boi și va zălogi averea ca garanție”⁴³; „Dacă cineva închiriază un bou, îl biciuiește și-l ciomăgește și proprietarul lui află, el trebuie să-i dea proprietarului o măsură *parișu* de grăunțe”⁴⁴.

Pentru sumerieni, cel mai prețuit era boul (*gud*) de plug, pe care-l ocroteau în mod special legile din *Codul lui Hammurabi*⁴⁵.

³⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I. Ediție îngrijită de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968, p. 381.

³⁹ R. G. Boscovich, *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bassano, 1784, p. 113.

⁴⁰ Petru Caraman, *Literatură populară*. Antologie, introducere, note, indici și glosar de Ion H. Ciubotaru, Iași, „Caietele Arhivei de Folclor”, III, 1982, p. 108.

⁴¹ Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Dorohoiu*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 368.

⁴² *Gândirea hittită în texte*. Studiu introductiv: Constantin Daniel. Traducere, notițe introductive și note: Athanase Negoiaș, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 250.

⁴³ *Ibidem*, p. 251.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Constantin Daniel, *Civilizația sumeriană*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 131-135.

În *Vechiul Testament*, Moise decretează o pedeapsă grea pentru cei care furau boi, „pentru că animalele acestea fiind neapărat de trebuință la lucrarea pământului, lipsa lor era proprietarului foarte simțită”⁴⁶. În *Exodul (Eșirea)* se spune: „Dacă un om fură un bou [...] și-l taie sau îl vinde, să dea cinci boi pentru boul furat” (22,1)⁴⁷; „Dacă întâlnești boul vrăjmașului tău [...] rățacit, să i-l aduci acasă” (23,4)⁴⁸.

La români putem observa din proverbe respectul acordat acestor animale de plugărit: „Lasă boul în voia lui, dacă vrei să mergi departe”; „Nu lega gura boului la vreme de pășune”; „Să nu încarci pe bou, ca pe măgar, cu samarul”⁴⁹; „Dă-i pace, că-i boul lui Dumnezeu”; „Să nu dai tot în boul de trage”⁵⁰. Cel care năpăstuiește un semen de-al său este ca și cum i-ar lua „boii de dinainte”; „Omul fără boi e ca robul legat de mâini”⁵¹.

Alegerea boilor pentru plugărit nu era diferită pe timpul poetului din Ascra, bogată în grâu, de cea pe care ar fi făcut-o orice țăran de la noi, multe secole mai târziu: „boi ca de nouă/ Ani să îți iei (căci ei pot să înfrunte a muncilor trudă)/ Boi în putere./ Atuncea ei sunt și mai buni de lucru:/ Nici nu se ceartă pe brazdă și nici plugul nu îl sfărâmă”⁵².

Boii cu care pornește la arat plugarul, dintr-o *Hăitură* din Bulgarka (dincolo de Bug), sunt impresionanți: „Groși ca butucii,/ Da nanți ca lei/ Da de voinci ca smei”⁵³. Iar boii mânați de plugarul dintr-o orație după colind, din Someșul Cald – Cluj, sunt „La trup ca urșii,/ La păr ca porumbd’ii”⁵⁴.

În poezia sa *Boii de altădat*, Marin Sorescu surprinde în întregia lor măreție pe trăgătorii ideali. Galben și cu Boian erau „boi mari ca

⁴⁶ Isidor Onciul, *Manual de arheologie biblică*, Cernăuți, Editura autorului, 1884, p. 287.

⁴⁷ *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Cu trimiteri, Bungay, Suffolk, 1990, p. 83.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 84.

⁴⁹ Ion Cuceu, *Dicționarul proverbelor românești: 7777 texte din Dicționarul tezaur al paremiologiei românești*, București – Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006, p. 67.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 68.

⁵¹ *Ibidem*, p. 67.

⁵² Hesiod, *Munci și zile*. Traducere de Șt. Bezdechi și Ion Banu, București, Editura Științifică, 1957, p. 62, v. 429-432.

⁵³ Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, II. Volum editat, cu introducere, note și comentarii de Prof. dr. Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 44.

⁵⁴ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, II. *Orații după colind în spațiul românesc intracarpatic*. Studiu introductiv și corpus de texte, 2008, p. 124.

zimbrii”, „veneau singuri la jug”, „prinseseră putere de mici” pentru că stăpânul i-a hrănit bine⁵⁵. „Ai lui Pătru”, protagonistii din poezia *Oameni la plug*, făptuiesc miracolul unei agriculturi ideale cu ajutorul boilor lor „grași, buni, ca tancurile de mari [...]. Boii abia se mișcau, ca malurile, ei s-ar mai fi întins la mers/ Că erau pașnici, aveau pasul mare, plugul era o jucărie pentru ei./ Dar îi stricau brazda lui Marin, care se uita din când în când/ Mândru în urmă”⁵⁶.

Este bine cunoscut proverbul românesc *Boii bătrâni trag brazda dreaptă*. Îl regăsim în toată lumea romanică: la italieni, *Bue vecio, solco drito*; la francezi, *Les vieux boeufs font les sillons droits*; la spanioli, *Buey viejo, sulco derecho*; la portughezi, *Boi velho, rego direito*. Îl cunosc și nemții, *Alte Ochsen machen geralde Furchen*⁵⁷.

Puterea și voința boilor trăgători i-a impresionat pe poeții antici. Memorabil rămâne dublul portret al războinicilor ahei Ajas Oilidul și Ajas Telamonianul realizat de Homer în *Iliada*: „Cum în pământ țelinos, la fel opintindu-se, plugul/ Trainic îl trag doi murgani, de le curge-ntră coarne pe frunte/ Râu de sudori și nimic nu-i desparte pe ei fără numai/ Jugul cel bine cioplit, când umblă pereche pe brazdă./ Țarina-ntr-una cu fierul tăind-o, tot astfel voinicii/ Stau îndârjiți amândoi și-alătura luptă de-a pururi”⁵⁸.

Deducem din acest citat toate calitățile bovideelor de la plug: forța și sincronizarea, tenacitatea și un anumit stoicism. În paremiologia română se motivează preferința pentru acest atelaj la plugărit față de cel cu cai prin zicala: „Boul are răbdare și calul iuțea”, ori tocmai puterea de a îndura se cere la brăzdat pământul.

Vasile Neamțu atrage atenția că „nous ne devons pas non perdre de vue que le boeuf est un animal beaucoup moins prétentieux que le cheval, en dépit de sa vigueur supérieure. Il est plus calme et son allure est plus régulière et en parfaite concordance avec celle du laboureur”⁵⁹.

⁵⁵ Marin Sorescu, *La Lilieci*. Ediție stabilită și îngrijită de Sorina Sorescu. Prefață de Ion Pop. Tabel cronologic de Mihaela Constantinescu-Podocea, vol. 2 (IV-VI), București, Jurnalul Național – Editura Art, 2010, p. 32-35.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. 1 (I-III), p. 145.

⁵⁷ Tache Papahagi, *Mic dicționar folkloric. Spicuri folklorice și etnografice comparate*. Ediție îngrijită, note și prefață de Valeriu Rusu, București, Editura Minerva, 1979, p. 99.

⁵⁸ Homer, *Iliada*. Traducere în metrul original de George Murnu. Studiu introductiv și note de D. M. Pippidi, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967, cântul XIII, p. 258, v. 683-687.

⁵⁹ Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 149-150.

În folclorul nostru se consideră că boii sunt defavorizați în comparație cu caii. Se spune că: „Boii ară și caii mănâncă”; „Boul suie în pod, iar calul coboară”; „Orzul îl ară boii și caii îl mănâncă”.

Perechea fermecată a boilor care trag plugul apare în basmele românești ca fiind alcătuită fără opțiunea plugarului. În basmul *Finul lui Dumnezeu și boul năzdrăvan*, din colecția bucovineanului I. G. Sbiera, eroul peștește pe fata Împăratului Verde, care avea o luncă foarte mare, „și au fost vestit prin lume, că după acela și-a mărita fata, care a fi în stare să-i are lunca aceea într-o zi”⁶⁰. Boul pe care-l primise de la nașul său îl povățuiește să meargă la covaci și să facă un plug de fier cu jug de fier și cu toate de fier și să nu se tocmească la plată. Apoi îi spune: „– Du-te la târg și acolo îi afla un om cu un bou de vândut, pe acel bou să-l cumperi, și cât a cere omul, atâta să-i dai, că acel bou se potrivește cu mine!”⁶¹ Perechea de boi năzdrăvani îl va ajuta pe finul lui Dumnezeu să reușească în toate încercările.

Într-o variantă a poveștii din satul Bajura – Botoșani, comunicată de Elena Niculiță-Voronca, boul murg face pereche cu fratele său geamăn, boul hulub. Numai împreună reușesc să-l ajute pe erou să împlinească porunca împăratului de a ara și semăna o arie de aramă și de a-i aduce până la asfințitul soarelui colaci calzi pe masă⁶².

Perechea ideală a boilor *îngemănați* din Plugușoare constituie motivul esențial într-o lume magică, susținută pe vechi eresuri: armonia desăvârșită dintre gemeni, dintre cei născuți la aceeași dată calendaristică, asemănarea fizică de bun augur și chiar importanța aceluiași debut. Într-o urătură din Opișeni – Suceava, cei patru „juncani jugăniș,/ Di câti trii chicioari potcoviți” sunt „Într-o zî fataș,/ Într-o zî înjugați/ Și-ntr-o zî la brazdă dați”, iar într-o variantă din Măstacani – Galați: „Boii toți într-o noapte fătați,/ Toți într-o parte înfierați”. Cei doisprezece juncănei dintr-un plugușor din satul Pleșani – Botoșani sunt „Toți ca un țântăței,/ Toți ca unu *cudălbei* [...] Într-o vară vărăți,/ Într-o iarnă iarnați/ Într-o coastă țântați”.

Dacă nu sunt născuți în aceeași zi sau în aceeași noapte, trăgătorii trebuie măcar să se potrivească, „Să fie-npărăchiați/ Așa de parc-ar fi frați,/ Toți într-o lună fătați” (Crivești – Iași), să fie de aceeași

⁶⁰ I. G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*. Ediție îngrijită și prefată de Pavel Țugui, București, Editura Minerva, 1971, p. 249.

⁶¹ *Ibidem*, p. 250.

⁶² Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică de...*, Cernăuți, Tipografia Isidor Wiegler, 1903, p. 197-198.

mărime și culoare, cu aceleași semne, cu aceleași juguri și aceleași ornamente: „Doișpi juncani/ Toți di câti trii ani./ Cu coarnili *poleiti*./ Cu unghiili *cosătoriti*./ La păr *florinei*/ În coadî *codâlbei*./ În frunti *țântăței*/ La munci sprintenei” (Corni – Vaslui); „Doisprece pereki de boi ară./ Toți de-o seamă, toți de-o vară./ Cu žugurile *de aramă*/ Cu poliala *de argint*” (Luncavița – Tulcea)⁶³; „Doi juncani *tărcați, vărğați*./ Într-o sfântă joi fâtați” (Mălini – Suceava)⁶⁴; „Doisprecece juncani jugăniți./ Cu picioarele potcovite/ Cu coarnele *poleite*” (Cândești – Neamț)⁶⁵.

În *Grăitul colacului*, din Nimăiești – Bihor, aflăm „Doisprecece *tuluci*/ La coarne lungi/ D-aici până la turci [...]/ La păr *înspicăței*./ La coarne *bogărei*./ Pă buze *pătați*./ Pă coad’e *tarcați*/ Cum ar fi d’e-o vacă fâtați”⁶⁶. Cei doisprecece boi cu care iese la arat Moșu dintr-o urătură din Bușila – Bălți „La păr samână/ Și la unghii geamână”⁶⁷.

Aceste caracteristici, pretinse animalelor de la plug din orațiile agrare, devin un ideal obișnuit în lumea rurală, în general fiind preferați boii albi, de aceeași mărime. Un cântec din satul Bivolărie – Suceava este edificator în acest sens: „Dragi ni-s boii cii *logiți*./ Când agiungi în târg îi vinzi./ Da negru și cu balan/ Îi poț la târg câte-on an./ Nu-ț dă nimi nici un ban/ Și pi urmî-i duci în luncă./ Șa nici lupcii nu-i mănâncă!”

Boii gemeni erau folosiți și în scopuri apotropaice: „Dacă se încunjură satul cu o brazdă, cu plugul tras de doi boi gemeni, orice boală va fi în sat se va tăia” (Perieni – Vaslui). Tot cu o pereche de boi *de gemene* se trăgea o brazdă în jurul gospodăriei, ca să nu se apropie boala de vite⁶⁸. Sincronismul mișcării lor în timpul aratului este luat ca model într-un descântec *De bubă rea* din Pojorâta – Suceava. Aici răul este pus să se întoarcă în munții „*crudzi*/ Cum se întorc/ Doi boi buni în jug”⁶⁹.

⁶³ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, I, p. 287.

⁶⁴ Nic. Densușianu, *Vechi cântece și tradiții populare românești. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric”* (1893-1897). Text stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici și glosar de I. Oprișan, București, Editura Minerva, 1975, p. 222.

⁶⁵ *Folclor din Moldova. Texte alese din colecții inedite*, vol. I. Mihaï Costăchescu, *Cântece populare românești*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de G. Ivănescu și V. Șerban, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 291.

⁶⁶ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, II, p. 188.

⁶⁷ *Ibidem*, I, p. 56.

⁶⁸ Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Librăriile Socec & Comp.: Pavel Suru, C. Sfetea, 1915, p. 24.

⁶⁹ S. Fl. Marian, *Descântece populare române*, culese de..., Suceava, Tipografia lui R. Eckhardt, Cernăuți, 1886, p. 311.

Atunci când plugarul este prins în mrejele sentimentelor erotice, se mai întâmplă ca boii cei domoli să nu-l asculte și să nu mai urmeze drumul cel drept. Într-o doină din ținutul Dornelor, cu motivul întâlnirii nefaste, „Boii din brazdă ieșia/ Și *cârceea* mi-o rupea./ Și eu făcui alta nouă./ Boii rupse plugu-n două;/ Eu cu ochii după dânsa./ Boii îmi rupse și *bârța*”⁷⁰.

Apoteoza plugarului mitic este întărită de procesiunea boilor puși la pluguri. El poate duce la câmp un număr impresionant de atelaje: „Zece plugurele/ Toate cu câte șase boi la ele/ Și plugari doi câte doi”. *Tamazlâcul* său este atât de mare încât i se aduc odată „șaizeci de juncani/ Toți peste trei ani” (Hârtoape – Iași). În altă urătură se spune: „Dar la jupânu gazdă/ Treizeci de pluguri pe-o brazdă!” (Independența – Galați). Numărul boilor arători este uneori atât de mare, încât aceștia umplu „câmpii/ Ca lupii și urșii codrii”, iar bădița Troian trebuie să-i adune la un loc cu săgeata (Avrămești – Vaslui)⁷¹.

Cum ne aflăm în fața unei orații cu numeroase episoade magice, menite să transfere în realitatea cotidiană toată încărcătura pozitivă a idealului plugarului, boii par coborâți dintr-un basm: „Boii dinainte./ Cu coarnele *poleite*;/ Boii de la roate./ Cu coarnele *belciugate*;/ Boii de la pripor./ Cu coarnele de *cositor*” (Bogza – Vrancea); „Așei de la roate./ Cu coarnele *bourate*;/ Așei de la prigon./ Cu coarnele de *afion*/ Da șei dinainte/ Cu coarnele măluite”⁷²; „Acei dinainte/ Cu coarnele *poleite*;/ Acei dinapoi/ Cu coarnele *prigoi*;/ Acei de la roate./ Cu coarnele pe spate” (Cair – Cetatea Albă)⁷³; „Mici de statură./ Buni la trăsătură/ Cu coarnele *belciugate*/ Cu *aur suflate*” (Suhuleț – Vaslui)⁷⁴.

Același impresionant alai plugăresc îl întâlnim și în unele orații după colind din spațiul intracarpatic. Astfel, în *Alduirea colacului* din Almașu Mic – Bihor, „jupânu bun dă gazdă” „Prinsără/ Patru boi, bohorei/ Dă coarn’ e feketei./ La pt’icioare *arginței*”⁷⁵. Într-o *Hore la colac*, din Valea Drăganului – Cluj, jupânu gazdă „slobozî/ Doisprăce boi boierei/ La pt’icioare potcod’iț/ Și la păr *într-auriș*”⁷⁶ Gospodarul dintr-o *Orație după colind* din Gâlgău – Sălaj adună „Doisprăzece boi/

⁷⁰ *Ibidem*, p. 55.

⁷¹ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 52.

⁷² Anton Golopenția, *op. cit.*, p. 31.

⁷³ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, I, p. 187.

⁷⁴ *Folclor din Moldova...*, I, p. 312.

⁷⁵ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, II, p. 161.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 138.

La picioare potcoviți/ Și la coarne *întrauriți*⁷⁷, iar cel dintr-o urare din Hurezu Mare – Sălaj se duce la „grajdu Erusalimului” și „Scoase patru junci./ Cu coarne lungi/ Peste mijloc *cu aur* încinși⁷⁸”.

În colindele de Crăciun apare mai rar șirul de boi puși la jug, dar, atunci când îl întâlnim, nu este mai puțin măreț ca în plugușoare. Descriind zestrea pretinsă de pețitori într-un colind de fată mare, autorul anonim diferențiază fiecare pereche din cei șase boi: „Cum sunt boii de la roată./ Cu coarnele-mbelciugate [...]/ Cum sunt boii din mijloc./ Cu stebile de busuioc [...]/ Cum sunt boii dinainte/ Cu coarnele-alămuite⁷⁹”. Într-un colind de gospodar, din colecția realizată de G. Breazul, cele trei perechi de boi sunt distinse prin aspectul *cornițelor*: „Boișorii de la roată/ Cu cornițele *de piatră*/ Boișorii din mijloc/ Cu cornițele *de foc*/ Boișorii di-nainte./ Cu cornițele-aurite⁸⁰”. Ca și în realitate, cei mai importanți boi arători din orațiile agrare sunt cei din prima pereche: „Boii cei mai mari și mai *cornaci* se puneau în față” (Oprîșeni – Suceava) sau, cum spune o urătură din Tătăruși – Iași, „Cei dinainte./ Cu luceferi în frunte⁸¹”.

În descânțece, unde eficiența magică este cu atât mai mare cu cât personajul supranatural apare însoțit de un atelaj cât mai strălucitor, îl întâlnim pe Arhanghelul Mihail mânănd boi de aur care sunt înjugați la un plug de aur: „Cu răsteie de aur./ Cu plazu de aur./ Cu cotiga de aur./ Cu roatele de aur/ Și cu toate de aur” (Perieni – Vaslui)⁸². Cu aceeași motivație magică, îl întâlnim, în *Buhaiul* din Malu Mare – Dolj, pe Sfântul Ion pornind la arat cu un plug de aur, tras de doisprezece boi „bouleni/ Coade codalbeni⁸³”.

Mulțămitele colacilor aduc în prim-plan perechile eroice de boi, care trag după ei întreaga istorie milenară a grâului. Aceste texte se spuneau în sudul Basarabiei, după primirea darurilor, de cei care umblau cu Plugul Mare, adesea în completarea orației agrare. Urătorul privește colacii de pe masă și elogiază miracolele săvârșite pe urma celor doisprezece boi

⁷⁷ *Ibidem*, p. 217.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 221.

⁷⁹ Iosif Herța, *Colinde românești. Antologie și tipologie muzicală*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 2004, p. 340.

⁸⁰ G. Breazul, *Colinde. Culegere întocmită de...*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, f.a., p. 399.

⁸¹ *Folclor din Moldova...*, I, p. 295.

⁸² B. P. Hasdeu, *Soarele și luna. Folclor tradițional în versuri*, I. Texte. Ediție critică, prefață, note, comentarii, variante și indici de I. Oprîșan, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 61-62 (X. De cei răi).

⁸³ Vasile Cărăbiș, *Poezii populare românești*, București, Editura Minerva, 1986, p. 174.

ai plugarului: „Aiești boi de când s-o ridicat/ Multă rouă a scuturat,/ Mult argint/ Mărgărit,/ Sanatăți/ Bunătăți” (Ciașmir – Ismail)⁸⁴.

În variantele din Transnistria, tabloul efortului bovideelor este mai amplu, aratul introducându-ne într-o lume feerică, în care vegetalul și mineralele se contopesc într-o metaforă a bogăției fără seamăn. La început, este înlăturată orice urmă de derizoriu: „Mulțanim de iști doi colaș./ Nu-s araț niș c-un bou,/ Niș cu doi/ Cum gândim noi,/ Da niș cu nouă,/ Cum vi se pare vouă,/ Da cu doisprăzăși boi”, ca în continuarea orației proporțiile și valorile să se amplifice: „Cei doisprădzeșe boi/ Când s-o ridicat,/ *Multă* urmă o urmurat/ *Multă* rouă o rourat,/ *Mult* argint,/ Mărgărint”⁸⁵; „*Multă* rouă o scuturat/ Și *multă* țarină o răsvarsat/ Și tot de argint/ Și margalin!”⁸⁶

Aura magică a trăgătorilor puternici ai plugului apare și în *Urarea colacilor* din folclorul românilor de la est de Bug: „Da boulenii aștia/ Când s-o rădicat,/ *Multă* țalină/ Ni-o răsturnat,/ Din răsărit/ Pân’ la asfințat/ Tăt argint, mărgărit”⁸⁷.

Biblia interzicea înjugarea la plug a două feluri de animale împreună. În general, aceasta era regula cea mai des respectată. Un proverb românesc spune că „Boul cu bivoul anevoie trag în jug”⁸⁸. Totuși, anumite conjuncturi înlesneau încălcarea acestui obicei. Un plugușor din Brăești – Dorohoi, din răspunsurile la chestionarul lui Nic. Densușianu, debutează cu afirmația: „Sfântu Anul Nou/ A înjugat un ghihol și un bou”⁸⁹.

Pe o icoană din Țara Oltului, datând de la mijlocul secolului al XIX-lea, în registrul inferior, sub norii pe deasupra cărora trece carul Sfântului Ilie, observăm un plug tras de un cal, urmat de o pereche de boi albi⁹⁰.

George Sand prezintă, în *La Mare au Diable*⁹¹, tabloul aratului dintr-un ținut din centrul Franței, Berry. Pe o câmpie largă se află trei atelaje angajate în efectuarea arăturilor. Fiecare dintre ele ilustrează alt mod

⁸⁴ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, I, p. 173.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 234 (Jura – Transnistria).

⁸⁶ *Ibidem*, p. 235 (Labușna – Râmnița, Transnistria).

⁸⁷ Anton Golopenția, *op. cit.*, p. 206 (Lisaia Gora – Transnistria).

⁸⁸ Ion Cuceu, *op. cit.*, p. 67.

⁸⁹ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 58.

⁹⁰ Cornel Irimie, Marcela Focșa, *Icoane pe sticlă*, București, Editura Meridiane, 1969, ilustrațiile 128-130. Icoana se află la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

⁹¹ George Sand, *La Mare au Diable*. Préface, commentaires et notes de Pierre de Boisdefre, Paris, Librairie Générale Française, 1984.

de folosire a animalelor de tracțiune. În susul ogorului, un bătrân împinge plugul său fără roți (*areau*) tras de boi liniștiți, „véritables patriarches de la prairie”, înalți, cu coarne lungi și rășfrante, pe care îndelungata tovărășie i-a făcut inseparabili, așa-ziși frați (frères) cum îi numesc oamenii locului”⁹². Fidelitatea acestora a devenit legendară. În momentul în care unul din ei se prăpădește, celălalt nu mai vrea să are împreună cu un nou venit și chiar nu mai vrea să trăiască, refuzând mâncarea.

Fiul bătrânului plugar conducea patru boi mai puțin robuști, pe o bucată de pământ tare și pietroasă. La celălalt capăt al câmpului, un tânăr țaran, însoțit de un copil, mâna patru perechi de animale tinere „avec têtes courtes et frisées que sentent encore le taureau sauvage” cu mișcări bruște, nedate încă la muncă și neobișnuite cu jugul. Acești boi abia inițiați la arat erau folosiți la defrișarea unui colț de pășune „rempli de souches séculaires”⁹³.

Alternativele prezentate în acest fragment de roman, deși privesc Franța rurală a secolului al XIX-lea, pot fi regăsite la noi cu aceiași protagoniști și cu aceleași caracteristici ale terenului.

Pășind pe lângă boi, plugarul demiurg recompune bucată de glie, brăzdând-o ca la-nceputul lumii. Alături de el nu-i decât umbra lui Dumnezeu coborât din tărie lângă boi, ca în poemul arghezian *Belșug*. Ca un monument etern, în care plugarul pare „de bronz, și vitele-i de piatră” se întrupează, urcând către cer „Brazda pornită-n țară de la vatră”⁹⁴.

Plugul tras de boi înnoadă tăriile nevăzute ale Universului și înalță tainica țesătură de miracole pământești din asprul ogor spre bolta cerească. Întinsă sub cer, brazda din poemul *Un plug*, de Aron Cotruș, „Se afundă în timp, în inima trecutului nostru istoric, făcând legătura cu viața de cenușă a străbunilor”⁹⁵.

O scenă ternă – „Un plug s-apropie de zarea fumurie a șesului.../ Un vânjos, înnourat țaran, îl ține liniștit de coarne./ Și ca un negru șarpe uriaș ce dă să se răstoarne,/ Se-ntinde brazda lucie, sub cer, în urma lui” – se constituie într-o continuitate atavică, biologică și spirituală, a neamului românesc. Pentru că ea nu este decât

⁹² *Ibidem*, p. 14.

⁹³ *Ibidem*, p. 15.

⁹⁴ T. Arghezi, *Versuri*, I. Ediție și postfață de G. Pienescu. Cu o prefață de Ion Caraion, București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 35.

⁹⁵ Aristide N. Popescu, *Zoocalomnii. Adevăr și prejudecăți despre animale*, București, Editura Albatros, 1985, p. 127.

ecoul unui alt arat: „Un străbun puternic își mână prin ogorul veacurilor/ Plugul lui de lemn și boii trudnici”⁹⁶.

Plugarul ceresc este un simbol arhaic pe care-l întâlnim în descântecul românesc *de bubă neagră*. În unele variante, neputința escaladării cerului de către întunecatul plugar cu atelajul său sumbru – „Cu boii negri,/ Cu plugu negru,/ Sî năcăjă/ Sî sî urci la ceri,/ Ca sî ari ceriu” – este transferată bolii: „Cum nu s-o putut omu ista urca la ceri,/ Așa sî nu sî poați faci bubă ceî neagrî la Ileana!” (Sirețel – Iași). În altele, Maica Domnului este cea care oprește această intenție a omului negru care „Ș-o luat boii negri,/ Ș-o-ngiugat/ Ș-o pornit la arat ceriu”. Din poarta lumii de sus, Precista îl admonestează: „Hohoo, ’napoi di la arat ceriu,/ Cî nu-i voie!” Concluzia este aceeași ca în versiunea anterioară a descântecului: „Cum n-o fost voie/ Di arat ceriu,/ Așa sî nu cii voie di făcut/ Floarea bubii” (Pârcovaci – Iași).

Drumul la celălalt tărâm, spre care este călăuzit Dalbul de pribeag în cântecul *Zorilor*, este o brazdă cerească „Cu doi boi arată/ Cu grâu samanață”⁹⁷, iar spațiul edenic ce-l așteaptă pe bunul creștin se află „Măi sus la Cristos,/ La câmpu-al frumos,/ Undze grâu creștse,/ Dze dor polimeștse”⁹⁸.

În unele basme de tipul AT-532*, specifice repertoriului narativ românesc, boii năzdrăvani, puși să are într-un timp record ogorul de aramă a împăratului, au puterea să ia soarele în coarne și să-l ducă de la asfințit înapoi la răsărit și iar în sens invers, făcând o zi să dureze cât trei zile⁹⁹.

Boii bourei, cu carnea până la nourei, din urările la colac transilvănene, sunt în filiație directă cu vechi credințe ale plugăritului magic, îndeplinit de divinități și de împărați. În cântecul medieval francez din secolul al XI-lea, *Pélerinage de Charlemagne*, împăratul Bizanțului, Hugon, ară la câmp cu o pereche de boi, dar nu ține coarnele plugului în mâini, ci plutește deasupra ogorului, așezat într-un scaun de aur, înfășurat în hlamida imperială¹⁰⁰.

În legenda lui Isidor Fermierul, ocrotitorul Madridului (cca. 1080-1130), ni se spune că într-o zi stăpânul acestuia „a văzut o a

⁹⁶ *Ibidem*, p. 127-128.

⁹⁷ *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. I. *Texte alese din colecții inedite*. Cuvânt înainte de Tudor Arghezi. Introducere de Ioan Șerb, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 284.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 286.

⁹⁹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 198.

¹⁰⁰ Aristide N. Popescu, *op. cit.*, p. 109.

doua pereche de boi albi conduși de îngerii, arând alături”¹⁰¹ de Sfântul Plugar.

Pe frescele și icoanele românești legate de viața Sfântului Ilie se poate observa, uneori, un plugar care ară printre stele. Eroul fierar al Dogonilor din Mali a coborât din înaltul cerului pe curcubeu, într-o arcă de forma unui hambar, aducând oamenilor semințe. Plugarul nu este un simplu sclav al pământului, ci un *mijlocitor celest* între elementul uranic și cel teluric, declanșând combustia nașterii vegetaționale.

În unele *Plugușoare*, bădica Troian se ridică la cer cu ajutorul calului său mândru, scos din „grajdul de piatră/ Cu mușchiul de-o șchioapă”, și străbate pe sus distanța până la locul de arat: „Și la cer că zburară,/ La pluguri se lăsară” (Puiști – Vaslui)¹⁰². Aceeași performanță o realizează atunci când trebuie să facă rost de seceri: „Și-n toiaș se rezemară/ Și pe cal că încălecară/ Și la ceri că zburară,/ Cu norii s-amestecară,/ La târgușor să lăsară”¹⁰³. Într-o variantă a urăturii, din aceeași zonă folclorică, „Dumnealui gazda Troian” încalecă pe un cal graur și se înalță în tărie ca să ajungă la lanurile lui: „La ceri a zburat/ Pe grâie s-a lăsat,/ Să vază grâiele de-s coapte”¹⁰⁴.

În câteva tipuri arhaice de colinde și de cântece ale cununii, apare ca personaj boul ocrotitor al rodniciei ogorului. *Boul Negru*, dintr-un colind din Țara Loviștei, este un spirit tutelar al puterii germinative terestre. Gazdele colindătorilor scot la iveală un „Bucinel de d-argințel,/ Cu rostu de d-aurel./ Să-m bucine de trei ori,/ De trei ori în trei versiori,/ De trei ori în trei laturi” și cheamă enigmaticul Bou Negru să deschidă vatra noilor semănături: „Să-și de-audă și să-mi vie,/ Tot de pântre inimile câmpurilor,/ Să-mi formăm de pluguri dalbe,/ Să-mi arăm de grâne verzi,/ Să sădim la pomi dă-i dulci,/ Să sleim fântâni de reci”¹⁰⁵. După trecerea acestei stihii eliberatoare de energii telurice, va coborî Dumnezeu să binecuvânteze grâne și pomi, desăvârșind cele începute de *fiara câmpului*.

¹⁰¹ David Hugh Farmer, *Oxford. Dicționar al Sfinților*. Traducere de Mihai C. Udma și Elena I. Burlacu. Argumentul și articolele consacrate sfinților români de Remus Rus, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 298. Sfântul a lucrat toată viața în ferma Torrelaguna, a lui Juan de Vergas, de lângă Madrid.

¹⁰² Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 45.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 47.

¹⁰⁵ C. Mohanu, *Fântâna dorului. Poezii populare din Țara Loviștei*, București, Editura Minerva, 1975, p. 142-143.

Într-un cântec de cunună din Solovăstru – Mureș, *boul sfânt* coboară la fântâna din țarină și stropește semănăturile: „Apă-n buze ș-o luat,/ Și din coarni-o scuturat,/ Țarina o râurat”. În urma lui, Dumnezeu alduiește ogorul: „Roadă-n grăie până-n brăie/ Și-n săcări, pân subțiori,/ Și-n ovesi, până-n mesi”¹⁰⁶. Coborârea *boului sfânt* și *râurarea* țarinii are uneori drept urmare slobozirea ploilor din cer: „Dumnezo ploaie ne-o datu/ Și pe tăț ne-o bucuratu”¹⁰⁷.

Vânătoarea rituală din legenda întemeierii Moldovei are drept țință un zimbru sau un bour. Animalul urmărit de voievodul Dragoș, așa cum subliniază Mircea Eliade, se bucura deja la daci *de un prestigiu religios*: „Dar oricare ar fi fost rolul zimbrului în mitologia și religia dacilor, el făcea parte desigur dintr-un ansamblu mitico-ritual de origine meridională, avându-și rădăcinile în preistorie”¹⁰⁸.

În varianta prezentată de Grigore Ureche, fiara vânată este un *buor*: „și după multă goană ce o au gonit-o prin munți cu dulăi o au scos la șesul apei Moldovei. Acolea fiindu și hiara obosită, au ucis-o la locul unde să cheamă acuma Bourenii, dacă s-au discălicat sat. Și hierul țării sau pecetea cap de buor să însemnează”¹⁰⁹. Legenda transmisă de cronicar este mai aproape de credințele locului, pentru că bourul apare mult mai implicat în simbolistica Moldovei decât zimbrul. De la *genius loci*, cel care a dat nume de localități (Bou Roș – Vrancea, Boura – Suceava, Boureni – Iași, Boușori – Vaslui, Valea Boului – Bacău, Valea Bourei – Suceava, Valea Boului – Vrancea ș.a.) emblema s-a perpetuat pe pecetele cancelariilor domnești, pe stâlpii de hotar, pe standarde și chiar pe celebrele timbre moldovenești.

Imaginea bourului, dârz apărător al fruntariilor, era deja cristalizată în heraldica medievală a Moldovei. Dosoftei ne-o prezintă la începutul *Psaltirii în versuri*: „Capul cel de bour, de fiară vestită,/ Sămnează puterea țărâi nesmintită”¹¹⁰.

¹⁰⁶ *Cântecele cununii* (Texte poetice alese). Antologie, prefată, note, indice de culegători, glosar și bibliografie de Nicolae Bot, București, Editura Minerva, 1989, p. 239.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 148.

¹⁰⁹ Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, *op. cit.*, p. 25.

¹¹⁰ *Stihuri la luminatul herb a Țărâi Moldovei*, de pe verso foi de titlu a *Psaltirii în versuri*, Uniev, 1673, în Dosoftei, *Opere*, vol. 1. *Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, Editura Minerva, 1978, p. 3.

În lirica patriotică regăsim această excepțională tărie a gliei natale, pe care o simbolizează bovideul de pe stema Moldovei, salvator și peren. Astfel, în poezia *Țara*, de V. Voiculescu, este surprins un moment dificil pentru patrie, când hotarele erau „numai o rană” și lipseau „nestemate” din vechea țară și toate herburile provinciilor românești se aflau în agonie: „Leul Băniei în lanțuri se plânge,/ Iar falnicul Vultur [...] / De cușca robiei aripile-și frânge/ Și-n mrejele morții [...] / Se zbat fără pace și țipă Delfinii”. În prăbușirea generală, provocată de cruntul război, rezista doar Moldova: „Rămâne doar Boul... neînfrânta-i cerbice/ Abia de se-ndoaie sub palmele vremii.../ Rămâne la pluguri, sub jug și sub bice,/ El singur din toate podoabele stemei...”¹¹¹

În Evul Mediu, boul care trage la jug cu sânge și răbdare ajunge să-l simbolizeze chiar pe Hristos, care „a împlânzit lutul din carnea noastră”¹¹². Atribut al Sfântului Luca, boul apare în bisericile medievale apusene cu coarnele nimbate. La români există credința că primul care a înjugat cum se cade boii la plug și a tras prima brazdă a fost Dumnezeu, care i-a învățat pe oameni să facă la fel¹¹³.

După alte credințe, primul plugar a fost Adam, care a primit de la Dumnezeu doi boi, cu care a arat primele trei brazde, după care i-a lăsat să pască. Ca să prindă din nou boii, a trebuit să încheie un contract cu Diavolul, arvunindu-i sufletele urmașilor săi. Isus va relua aratul cu plugul tras de boi, desființând înțelegerea cu Necuratul, și va semăna pentru prima oară grâu. Un colind din Cozla – Sălaj surprinde această ipostază a Mântuitorului: „Când soarele răsărea [...] / Christos boii-n jug prindea/ Și la plug s-arăduia./ Dacă la pământ sosea,/ Cătră boi așa zicea: – Tragi[ți] voi boi pe-acest pământ,/ C-om semăna ăst grâu sfânt”¹¹⁴.

În colinde, boii apar adesea în preajma sfinților, fiind binecuvântați și lăudați. Dintre toate animalele domestice care sunt elogiuate în colindul de gazdă, în care se scaldă împreună divinități creștine, pe primul loc se află boul: „Grăia Pătru, Sfântul Pătru [...] / – Nu-i mai bun ca boul bun,/ Că

¹¹¹ V. Voiculescu, *Poezii*, vol. I. Ediție și prefață de Liviu Grăsoiu. Tabel cronologic de Ion Voiculescu și Liviu Grăsoiu, București, Editura Minerva, 1983, p. 48-49.

¹¹² Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, p. 40.

¹¹³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 9.

¹¹⁴ *Folclor românesc din Crișana și Banat de la începutul secolului XX*. Ediție îngrijită, cuvânt înainte și introducere de Dumitru Pop. Postfață: Georgeta Corniță, Baia Mare, Editura Umbria, 1998, p. 83.

răstoarnă brazdă neagră/ Și revarsă grâu roșiu”¹¹⁵. Când Dumnezeu este întrebat ce-i mai bun pe-acest pământ, el răspunde că *boul bun*, în primul rând, pentru că ară și-n urma lui cresc grânele: „Nu-i mai bun ca boul bun./ Că răstoarnă brazdă lată/ Și răsare grâu roșuțu” (Ormindea – Hunedoara)¹¹⁶; „Merge pe-ogor rumegând./ Brazdă neagră răsturnând/ Și grâu roșu semănând;/ Brazdă neagră-mi prăvălește/ Și grâu roșu răsădește” (Voloca – Cernăuți)¹¹⁷; „Ce-i mai bun pe-acest pământ?/ Bunu-i boul săleacu/ Că răstoarnă pământu/ Și revarsă grâu roșu” (Ilișești – Suceava)¹¹⁸.

Contrastul cromatic *negru – roșu* este înlocuit în mai multe variante ale acestui tip de colind cu cel *negru – alb*, grâul fiind cunoscut, în mai toată Moldova, ca *pâine albă*: „Nu-i mai bun/ Ca boul bun,/ Că răstoarnă brazdă neagră/ Și revarsă pâine albă” (Dumbrăveni – Suceava); „Nu-i mai bun,/ Ca boul bun,/ Că răstoarnă brazdă neagră/ Și revarsă pâine albă,/ Și revarsă grâu frumos/ Ca și fața lui Christos” (Todirești – Suceava)¹¹⁹.

Munca boilor este pusă sub semnul belșugului, al îndestulării și, implicit, al alungării foametei, cel mai temut flagel al omenirii: „Boul este cel mai bun,/ Că răstoarnă brazdă neagră/ Și revarsă pâine albă/ Și hrănește lumea-ntreagă” (Pătrăuți – Suceava)¹²⁰; „Că răstoarnă brazdă neagră/ Și hrănește lumea-ntreagă/ Și seamănă grâu de vară/ Și-alungă foamea din țară” (Frătăuții Vechi – Suceava)¹²¹; „Nu-i mai bun ca boul bun/ Că-ncălzește lumea toată,/ O-ncălzește, o hărănește” (Bumbuiști – Vâlcea)¹²². În unele variante ale colindei, încadrate de Monica Brătulescu la capitolul VII, 150, *boul bun* este laudat pentru răbdarea cu care suportă toate vicisitudinile plugăriei: „Bunu-i bou, drăguțu,/ Că-l înjugă voinicu/ Și tot ară zi de vară,/ Nebeut și nemâncat,/ Numai cu biciu mânat” (Comana de Sus – Brașov)¹²³.

¹¹⁵ Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare românești. Folclor din Banat, București*, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1996, p. 11.

¹¹⁶ Sabin V. Drăgoi, *303 Colinde cu text și melodii*, culese și notate de..., Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1925, p. 152.

¹¹⁷ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români...*, vol. I. *Cârnilegile*, 1898, p. 21.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 19.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 20.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹²¹ *Ibidem*, p. 21.

¹²² C. Mohanu, *op. cit.*, p. 26.

¹²³ Traian Herseni, *Colinde și obiceiuri de Crăciun. Cetele de feciori din Țara Oltului (Făgăraș)*. Ediție, prefață și glosar de Nicolae Dunăre, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1997, p. 583.

Alături de alte simboluri agrare, boii participă la Nativitate. Boul încreștinat se află lângă iesle, la dreapta pruncului divin. În colindele românești cu motive apocrife, VIII, 168 și 169¹²⁴, Fecioara Maria ajunge la casa lui Crăciun și a Crăciunesei, care, așteptând colindători sau oaspeți de seamă, n-o pot adăposti decât în ieslea boilor. Spre deosebire de cai, care nu mai au odihnă, boii îi asigură liniștea și căldura de care are nevoie să nască. Umila iesle se transformă într-un colț de rai: „Unde Domnul să naștere,/ Pe sub boi flori-ni creștele,/ Peste boi rouă-ni cădere” (Miercurea Sibiului)¹²⁵; „Și pe Cristos l-am cotate,/ L-am cotate și l-am aflate/ În iesle de boi născând/ Peste boi iarba-n crescând,/ Prin pociumpuri făclii arzând” (Romos – Hunedoara)¹²⁶.

Analizând acest episod biblic în forma sa populară, Giovanni Papini era convins că n-a fost o întâmplare că pruncul divin s-a născut într-o iesle. Cel care căuta printre oameni pe cei sărmani a fost adorat prima oară de blândețele animale: „Benchè umili, benchè servi di esseri più deboli e feroci de loro, l'asino e il bove avevan visto inginocchiarsi dinanzi a loro le moltitudini”¹²⁷.

În multe colinde privind Nașterea Domnului apare motivul binecuvântării boilor de către Fecioara Theotokos. Pentru blândețea lor, boilor li se urează să fie respectați de stăpânii pe care îi au și mai cu seamă să aibă parte de hrană și odihnă: „Maica Sfântă așa grăia:/ – Fire-ați voi boi d-alduiți,/ De mine, de fiul meu,/ Și de dragul Dumnezeu!/ Și voi boi să aveți saț,/ În lunguțul drumului/ Când plugarii vor prânzi/ Voi veți sta și odihni!” (Săvârșin – Arad)¹²⁸; „Cân stăpânii vor gusta,/ Voi îți sta și-ți rumega,/ Cân stăpânii vor prânzi/ Voi îți sta și-ți hodini,/ Cân stăpânii vor cina,/ Sluga-n luncă v-o mâna/ Ploaie caldă va ploa” (Deal – Valea Sebeșului)¹²⁹; „Fire-ați voi boi d-alduiți,/ De mine, de Dumnezeu,/ Mai tare de fiul meu./ Când plugarul o mânca,/ Voi să stați a rumega” (Iteu – Arad)¹³⁰; „– Fire-ați fi boi alduiți/ De mine, de Dumnezău,/ Mai tare

¹²⁴ Monica Brădulescu, *Colinda românească. The Romanian colinda (Winter-solstice song)*, București, Editura Minerva, 1981, p. 282-287.

¹²⁵ Gh. Pavelescu, *Colinde din Transilvania*. Volum îngrijit de Maria Bocșe și Ligia Mihaiu, Cluj-Napoca, SC Hiperborea Impex SRL, 2005, p. 121.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 129.

¹²⁷ Giovanni Papini, *La Stalla*, fragment din *Storia di Cristo*, apud Alexandru Marcu, *Lecture scelte dalle origini ai giorni nostri*, București, Editura Cartea Românească, 1943, p. 555.

¹²⁸ Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 24.

¹²⁹ Gh. Pavelescu, *op. cit.*, p. 150.

¹³⁰ Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 65-66.

de Fiu mneu:/ Când a fi-ntr-un mnez de noapte/ Cu mâncare să vă coate”¹³¹. Uneori, în această alduire a Maicii Domnului se adaugă binefacerile agriculturii: „– Fire-ați voi boi cuvântaț/ De mine, de Fiu al meu,/ Mai tare de Dumnezeu/ 'N urma voastră criască grâul,/ Crească grâu și cu săcară/ Cu toamnă, cu primăvară”¹³².

Această tihnită cadență a timpului agriculturii bucolice, cu îngăduiri de pauze pentru masă, „Dă tri ori pa zi/ Până ș-or prinzi/ Mișei plugarii/ Voi și fiți sătui”¹³³, se înscrie în fericita perioadă de aur a cultivării numai pentru nevoile unei familii. Din acele timpuri s-au păstrat zicale ca *Lasă boul în voia lui, dacă vrei să mergi departe* și *A lăsa pe cineva în boii lui*, potrivite cu ritmul imprimat aratului și dusului grânelor la moară de boii înjugați. Fericiti erau plugarii care mai puteau păstra această alternanță între muncă și destindere.

Marin Sorescu surprinde în *Oameni la plug* această ideală îmbinare între reguli practice și cutume arhaice. *Ai lui Pătru* nu începeau să are până nu înfloreă porumbarul, apoi „O săptămână urdinau toți la locul ăla, pe care alții l-ar fi/ Isprăvit într-o zi”. Când încheiau un loc de arat, „Dejugau boii, le dădeu de mâncare și ei stăteau jos,/ [...] Spuneau basme, nu plecau de-acolo, *ca să lege pământul rod*”. Ca și romanii antici, după terminarea muncilor câmpului, împodobeau boii cu ghirlande de flori și-i lăseau în libertate totală timp de o zi: „Când odorau ai lui Pătru și veneau cu ramuri verzi de jugastru/ La jug și-n coarnele boilor, începea petrecerea”. Ca în timpurile bune, acești plugari se bucură de succes în tot ce fac: „Bucatele lor se făceau, că erau muncite *încet și tacticos*./ În porumbii lor te mânca lupul, așa erau de mari./ Erau șase inși de muncă la șapte, opt pogoane și *munceau pe chefuri*”¹³⁴.

Plugul și boii erau nelipsiți din zestrea fetelor de măritat. Ei sunt pomeniți în colindele de tineri necăsătoriți, ca o condiție *sine qua non* pusă de pețitorii cu rang înalt. Frumusețea celei curtate mai micșorează din pretențiile acestora: „Lângă tine mult mai cer/ Ceru plug de șase boi/ Și

¹³¹ Ioan R. Nicola, *Monografia satului Feleacu, județul Cluj*. Studiu etnomuzicologic, corpus folcloric muzical și texte fără melodii. Schiță monografică. Ediție îngrijită de Ion Cuceu, Elena Hlinca-Drăgan, Zamfir Dejeu, Cluj-Napoca, Editura Tradiții Clujene, 2014, p. 205.

¹³² Iosif Herțea, *op. cit.*, p. 354.

¹³³ *Ibidem*, p. 348.

¹³⁴ Marin Sorescu, *op. cit.*, vol. 1 (I-III), p. 146.

plugărași amândoi/ Dintre șesă le dau doi”¹³⁵; „Vin la mine, cer pă tine/ Ei te cer cu șase boi,/ Eu te fâgădesc cu doi”¹³⁶. În unele colinde de acest tip se dau ca zestre, dintre perechile de boi cerute, cele mai puțin valoroase.

Se știe că în ierarhia trăgătorilor de plug cei mai importanți sunt primii din șir, cei care stabilesc ritmul și trasează brazdă dreaptă și adâncă. În expresia *A lua boii de dinainte* se subliniază gravitatea pagubei suferite. Fata cea mândră va avea de dat pețitorului boii mai puțin valoroși, din ultima pereche înjugată la plug: „Din pluguț cu șese boi,/ Lăsa-or numai pe doi,/ Pe cei doi, cei dinapoi/ Cu un micu pogănicu”¹³⁷; „Cer pluguț suruți de boi [...]/ Din pluguț suruț de boi,/ Lăsa-vor numai pe doi,/ Pe hăi doi mai dî-napoiu,/ Pe hăi doi mai mohorâți,/ Cari vi-s mai d-urâți”¹³⁸.

Considerați a fi o avere importantă pentru țărani, boii au fost folosiți adesea ca monedă de schimb în mai multe perioade din istoria Moldovei. Pe lângă estimarea în bani a unei perechi de boi albi, cu care se evalua prețul unor averi, se foloseau diferite echivalări a mărfurilor în funcție de cantitatea pe care ar fi putut-o duce aceste animale. Astfel, despre circa 800-1000 kilograme de marfă, se spunea, că este *cât poți pune pe doi boi*. Se socotea, de exemplu, o *căpiță de doi boi* (Fărcașa – Neamț)¹³⁹.

Era firesc să întâlnim o apreciere a intensității sentimentului erotic după valoarea acestor animale legate de gospodăria rurală. Astfel, într-un text din colecția de lirică populară alcătuită de Mihai Eminescu, îndrăgostitul licitează în mod progresiv apropierea de aleasa inimii lui: „Iubita mea porumbiță,/ Să te văd în sat la noi,/ Nu te-aș da pe patru boi,/ Da încă la noi acasă,/ Nu te-aș da nici pentru șasă”¹⁴⁰. În alte variante ale motivului, ca de exemplu într-un cântec bănățean, cel prețuit de această manieră este flăcăul îndrăgit: „Dzi-ar fi badžia-n sat la noi,/ Nu l-aș da pe patru boi”¹⁴¹.

¹³⁵ Grigoriu Crăciunaș, *La fântâna soarelui. Colinde din alt veac*. Volum îngrijit, cuvânt înainte, adnotări, glosar și ilustrații de Dr. Maria Bocșe, Ligia Mihaiu, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2001, p. 112.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 167.

¹³⁷ Ion Căliman, Cornel Veselău, *op. cit.*, p. 86.

¹³⁸ Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 96.

¹³⁹ „Ion Creangă”. Revistă de limbă, literatură și artă populară, Bârlad, anul IV, mai 1911, nr. 5, p. 131.

¹⁴⁰ Mihai Eminescu, *Literatura populară*. Comentată de D. Murărașu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1936, p. 156-157.

¹⁴¹ Dumitru Șandru, *Folclor românesc*. Ediție îngrijită de Tudora Șandru Olteanu. Prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Minerva, 1987, p. 49.

Soarta comună a plugarului și boilor, pe care-i mână la muncile agricole, s-a conturat încă din cele mai vechi timpuri. În codul legilor hittite, una dintre cele mai severe pedepse se dădea celui ce revărsa sămânța într-un loc deja semănat: „Gâtul lui trebuie pus deasupra plugului. Se vor înhăma doi boi cu juguri și se va îndrepta fața unuia din (ei) într-o parte și fața celuilalt în cealaltă parte; omul trebuia să moară și boii de asemenea”¹⁴². Este evident că în ochii agricultorilor de atunci plugarul și boii alcătuiau o entitate simbiotică, între aceștia împărțindu-se în mod egal meritele și greșelile.

Pentru îndemnatul boilor la tras plugul se păstrează, încă din Antichitate, biciul sau o prăjină, prevăzută la capăt cu un vârf de fier, numită la români *strămurare*, *strămurariță*, *strămur*, *strămurea*, *bold* sau *țepușă*¹⁴³. Cuvântul *strămurare* este de origine latină, provenind din **stimularia* (cf. *stimulus*, *stimulare*)¹⁴⁴.

În *Dicționarul de antichități greco-romane* al lui Anthony Rich, întâlnim un instrument identic, numit de romani *stimulus* și de greci *κεντρον*¹⁴⁵. Prima ipostază descrisă în acest dicționar este de uz general la agricultorii europeni. Cea de a doua, *stimulus cuspidatus rallo*, reproducă după un bronz etrusc, avea o dublă întrebuințare, fiind „garnie d'un racloir qui servait au laboureur à nettoyer le soc, comme la pointe à conduire ses boeufs”¹⁴⁶. Un alt obiect, folosit de romani în scopuri asemănătoare, era *agolum*: „Longue baguette terminée en pointe, dont se servaient les conducteurs de bestiaux [...] pour chasser devant eux le bétail”¹⁴⁷.

Termenul *strămurare* este semnalat la noi, prima dată, la 1648, într-o versiune a Noului Testament¹⁴⁸. Cu înțelesul explicit, concret, de băț lung cu țepușă de fier în vârf, folosit la mână animale înjugate, îl întâlnim la Ion Neculce, un secol mai târziu. În cea de a VIII-a istorie din *O samă de cuvinte*, cronicarul oferă informații asupra originii *dumbrăvilor roșii* de lângă Botoșani, Cotnari și Roman. Ștefan-vodă cel Bun și cu fiul său Bogdan-vodă „Au pus pe leși în plug de-au arat cu dânșii, de au sămănat

¹⁴² *Gândirea hittită...*, p. 258.

¹⁴³ *Dicționarul Limbii Române* (DLR), serie nouă, tomul X, partea a 5-a, Litera S (spongiar-swing), București, Editura Academiei Române, 1994, p. 1699.

¹⁴⁴ *Idem*.

¹⁴⁵ Anthony Rich, *op. cit.*, p. 603, s.v. *stimulus*.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 17, s.v. *agolum*.

¹⁴⁸ DLR, X, S, p. 1699.

ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomenire, ca să nu să mai acolisască de Moldova”. Înlocuindu-i pe boi la plug, prizonierii polonezi au fost îndemnați la muncă în același fel: „I-au fost împungând cu *strămurările*, ca pre boi, să tragă. Iar ei să ruga să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciușcile, iar când îi bate cu biciușcile, ei să ruga să-i împungă”¹⁴⁹.

Teodor T. Burada, în articolul său *Colinda cu plugușorul*, descrie – pe lângă folosirea biciului (harapnic, puhă) pentru mânat boii la arat – și utilizarea unui *harag* cu un bold gros de fier în vârf, numit de românii din nordul Dunării *strămurare*, iar de aromânii macedoneni și de istroromâni *pungula*¹⁵⁰.

Un cunoscut proverb – „În calul care trage, în acela dai cu ghiciușca (biciul)”¹⁵¹ – circulă și într-o variantă având alt protagonist: „Plugarul dă neîncetat cu *strămurarea* în boul ce muncește”¹⁵².

Acest instrument de mânat boii înjugați la plug este reprezentat și pe unele fresce din lăcașele de cult sud-dunărene. Astfel, în interiorul bisericii de la Dečani (Iugoslavia) este reprezentat Cain zorindu-și trăgătorii pe ogor cu o *strămurare*¹⁵³.

Mai multe orații agrare se referă la *strămurare*, fără s-o denumească însă. Aproape de finalul unor plugușoare, urătorii cer bani să-și cumpere biciuști sau țepe pentru îndemnat trăgătorii la jug.

Din răspunsurile la chestionarele lui Nic. Densușianu se disting două urături în care plugarii solicită un mic obol gazdelor pentru a-și procura bici: una de la Avrămești – Vaslui („Da ne-om ruga/ Să ne dați un bănișor,/ Să ne cumpărăm un bicișor,/ Să-ndemnăm boii la plugușor./ Să meargă mai iutișor”¹⁵⁴) și alta din cătunul Goia, satul Humele, Ungheni – Argeș („Și d-aceea cu toți ne rugăm,/ Să ne dați și nouă câte un bănișor,/ Să ne cumpărăm câte un bicișor,/ Ca să îndemnăm boii la plugușor”¹⁵⁵).

Secvența în care se cer bani pentru *strămurare* apare mult mai frecvent. Astfel, într-un text din Bucovina, publicat de S. Fl. Marian în 1898, se spune: „Și noi vă urăm,/ Ca să căpătăm,/ Cel puțin un leușor,/

¹⁴⁹ Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, *op. cit.*, p. 270.

¹⁵⁰ Teodor T. Burada, *Opere*, vol. III. *Folclor și etnografie*. Ediție critică de Viorel Cosma, București, Editura Muzicală, 1978, p. 200, nota 3.

¹⁵¹ Ion Cuceu, *op. cit.*, p. 77.

¹⁵² DLR, X, S, p. 1699.

¹⁵³ Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 88, fig. 17.

¹⁵⁴ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 64.

Sau, de nu, un puișor./ Să facem un *boldișor*./ Să-l avem la plugușor./ Să meargă mai iutișor”¹⁵⁶.

Într-o orație agrară din zona Neamțului, comunicată de D. I. Farcașanu, urătorii zic: „Ne-am ruga de D-stră./ Să ne dați un gălbior./ Să cumpărăm un *boldișor*./ Să împungem iști juncani în curișor./ Să meargă mai iutișor”¹⁵⁷.

Mai multe variante de urături la Anul Nou, culese în deceniul trei al secolului trecut pentru Arhiva de Folclor a Academiei Române de la Cluj, conțin același episod. Astfel, într-un text din localitatea basarabeană Mândrești – Bălți, apare: „Mai dați-ne câte un frâncușor./ Să ne cumpărăm un *boldișor*./ Să-mpungem juncanii/ În curișor./ Să meargă mai iutișor”¹⁵⁸. Aceleași versuri le observăm și-n urăturile culese din satele Bolbocii Vechi¹⁵⁹ și Ciutulești – Soroca¹⁶⁰.

Din același fond documentar provine și fragmentul de plugușor, notat la 1931, în Dumbrăveni – Suceava: „Și-o să ne dați un gălbior./ Să facem un *boldișor*./ Să înțepăm boii la doșișor./ Să meargă mai tărișor”¹⁶¹. Motivul figurează și în Dobrogea, într-un text din Niculițel – Tulcea: „Boi bourei/ În coadă goldăței./ Să vă-nfigem c-un *acușor*./ Să meargă mai tărișor”¹⁶².

Episodul, în care urătorii cer o sumă de bani pentru *strămurare*, s-a păstrat și în plugușoarele moldovenești din ultimele decenii ale secolului trecut: „Dar nouă nu ni trebuie un colăcel./ Ci ni trebuie un frâncușor./ Sî cumpărăm un *boldișor*./ Sî-mpungem boii la curișor./ Sî meargî mai tărișor” (Preutești – Suceava); „Poati gășăști vo părăluți./ Și dă-ni sî cumpărăm un *acușor*./ Sî-mpungim boii la curișor./ Sî meargî mai iutișor” (Dobrovăț – Iași) ș.a.

Accidental, cum se întâmplă într-o urătură culeasă în anul 1934 din Ialomița, *strămurarea* urmează a fi folosită pentru îndemnarea unui cal la arat: „Și nouă plugarilor./ Dați-ne, dați-ne d-un *boldișor*./ Să-nțepăm pă murgu la curișor./ Să meargă mai tărișor!./ C-o-nțepenit plugu/ 'Ntr-o rână de lăptucă/ Și nu mai poate să-l ducă”¹⁶³.

¹⁵⁶ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I. *Cârnilegile*, p. 44.

¹⁵⁷ „Ion Creangă”, anul III, ianuarie 1910, nr. 1, p. 10.

¹⁵⁸ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, I, p. 75-76.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 82.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 90.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 247-248.

¹⁶² *Ibidem*, p. 314.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 344.

Constanța cu care s-a conservat *strămurarea* în acest pasaj al orației agrare, este cu atât mai remarcabilă cu cât știm că în această creație folclorică apar multe efemeride și pasaje călătore. Pe lângă acest fapt, pentru mulți dintre interpreții de azi, versurile respective par neînțelese și chiar ilare. Referirea la *strămurare* s-a perpetuat în timp, pentru că ține de rememorarea exhaustivă a tuturor detaliilor tehnice și acțiunilor ce se cer făcute pentru a realiza miracolul nașterii pâinii din umilul bob de grâu. Altfel, textul ritual devine inefficient. El trebuie să cuprindă, ca într-o bucată translucidă de chihlimbar, întregul istoric al muncilor agrare cu vechi unelte și tablouri de gen.

În folclorul românesc, această comuniune este sugerată de capacitatea boilor de a reacționa la fel cu omul care-i mână la toate impulsurile mediului ambiental. Un cântec trist îi face să se oprească de parcă l-ar înțelege: „Cântă puiu cucului/ Din cormanu plugului,/ D-așa cântă de cu jele,/ De stau boii, nu pot mere;/ D-așa cântă de cu dor,/ De stau boii pe ogor”¹⁶⁴.

O scenă de gen dintr-un cântec bihorean surprinde imaginea tânărului care-și adapă boii. Dragostea fetei învăluie în același cadru estetic om și animale, idealizându-le: „La fântâna cu norii/ Adipă badea boii,/ Nu-i adipă de setoși,/ Ci-i adipă de frumoși./ La răstaie-s *pirgalaie*,/ La răstău-i zurgălău,/ La tânjele, cărujele” (Câmpanii de Sus)¹⁶⁵. Portretul badelui mânănd boii la plug sau la car îmbină elogiul calităților fizice cu cel al destoiniciei și agerimii sale. Un cântec din Țara Zarandului debutează cu lauda boilor, laudă transferată însă imediat asupra însoțitorului lor: „Drăguț car cu patru boi,/ Mult mi-i drag mie de voi,/ Dar mi-i drag de cin’ vă mână”. Îndemânarea la brăzdat ogorul aparține, în egală măsură, boilor și tânărului plugar. La cântatul lui, munca pare mai ușoară: „Boii lui când aud doina,/ Ară țelina și moina./ Boii când l-aud cântând,/ Merg pe brazdă rumegând”¹⁶⁶. Această simbioză, emblematică pentru veacuri de agricultură românească, este surprinsă într-o conjunctură ideală în care se împletesc tinerețea și destoinicia plugarului, colaborarea binevoitoare a boilor și tainicele puteri ale pământului redeșteptate în primăvară.

Dragostea și dorul se împletesc cu lucrările câmpului, când favorizându-le, când punându-le stavile: „Pe unde trece doru,/ Nu poți ara cu plugu,/ Că anină plugu-n dor,/ Trag boii de se omor./ Pe unde trec

¹⁶⁴ *Folclor românesc din Crișana și Banat...*, p. 23.

¹⁶⁵ *Idem*, p. 35.

¹⁶⁶ *Folclor din Transilvania. Texte alese din colecții inedite*, vol. I. Cuvânt înainte de Mihai Beniuc. Ediție îngrijită de Ioan Șerb, București, Editura pentru Literatură, 1962, p. 34.

dragostili,/ Poți ara cu vacile,/ Trec vacile rumegând/ Și bădica fluierând” (Cozânești – Suceava)¹⁶⁷.

Un motiv des întâlnit în lirica de acest fel – în care conflictul dintre plugărit și sentimentul erotic apare mult amplificat – este cel al ieșirii, în calea tânărului care ară, a *ispitei*. Supărările cauzate de această întâmplare afectează mai cu seamă pe nevinovații boi: „Când ȋeram să trag o brazdă,/ Scoat’ e dracu pi-o nevestă,/ Ts’inerică și frumoasă./ ȋeu cu otșii după ȋa,/ Rûp d’ e la plug *strupiță*./ *Strupița* și feru lat. [...] Pentru mândra dȋzin zăvoȋ,/ ȋmi muriră patru boi,/ Pentr-un pic d’ e sărutat/ Patru boȋ am îngropat”¹⁶⁸.

Plugul cu boi abandonat de cel plecat la oaste sau la război constituie un simbol al pustiului și disperării: „Boii-n grajdi or și-mpaȋit/ Plugu-n șur-o ruȋinit/ Țiuigu-n cui a si-nfrunzât” (Frătăuȋii Noi – Suceava). Dezolarea așezărilor și jalea lăsată în urmă de cei mobilizaȋi este accentuată de lipsa plugarilor și a boilor la câmp: „Oamenii cei sănătoșii/ Sunt toȋi la bătaie scoșii./ Boii-s tăiaȋi pentru carne/ Bărbaȋii sunt dușii cătane”¹⁶⁹. Acestui cântec din Gârbova de Sus – Alba ȋi ține isonul un fragment din balada *Radu*, culeasă din satul Boișoara – Țara Loviștei, unde, în urma flăcăului dus la haiducie, mama sa se jăluie. Ea ȋl roagă să se apuce iar de plugărie și să îndrepte tot ce s-a distrus de când a plecat: „Că de când te-ai haiducit/ Ogoru mi-a-nțelenit./ Boii-s la măcelărie,/ Caru e sub fânărie”¹⁷⁰.

Familia celui dus la oaste este lipsită de orice ajutor la muncile câmpului. Motivul cel mai frecvent în lirica de cătănie, redat în general prin repetiȋie paralelistică enumerativă, este al abandonării boilor înjugaȋi în gospodăria părintească. Relaȋia dintre tristețea vitelor de povară și cea a părinȋilor recrutului crește dramatismul tabloului evocat: „Rămân boii înjugaȋi/ Și părinȋii supăraȋi;/ Rămân boii în răstele/ Și părinȋii-n dor și jăli” (Neagra Șarului – Suceava)¹⁷¹; „Lăsaȋ boii înjugaȋi/ Și părinȋii supăraȋi,/ Lăsaȋ boii în pripor/ Și părinȋii plini de dor,/ Lăsaȋ boii în răstei/ Și părinȋii vai de ei” (Sabasa – Neamț)¹⁷². Când feciorul este încorporat primăvara, momentul despărȋirii devine și mai trist, iscând bocete:

¹⁶⁷ *Antologie de lirică populară românească*. Ediȋie îngrijită și studiu introductiv de Ligia Bârgu-Georgescu, București, Editura Minerva, 1980, p. 16.

¹⁶⁸ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 67.

¹⁶⁹ Petre Ugliș-Delapceica, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*. Prefaȋă de Ovidiu Bârlea, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 109.

¹⁷⁰ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 266.

¹⁷¹ *Antologie de lirică...*, p. 463.

¹⁷² Idem.

„Plânge-mă, maică, cu dor [...] / Ț-am scos boii din ocol / Pe Boghian și pe Bujor / Și la plug i-am înjugat / Și la arat am plecat. / Nici o brazdă n-am brăzdat / Și la oaste m-a luat!” (Dimăcheni – Botoșani)¹⁷³.

Părăsindu-și satul natal și rostul său de lucrător al pământului, flăcăul luat în oastea chezaro-crăiască își simte amenințată identitatea. Printre străini va fi un necunoscut. De aceea are nevoie de o cămașă cu însemnele îndeletnicirii sale și cu amintirea celor care îi sunt dragi: „Și pă latu dinainte, / Scrie-m plug ș-a mneu părinte, / Și pă latu dinapoi, / Scrie-m plug cu patru boi, / Doară m-or țapa-napoi”¹⁷⁴. Uneori întâlnim confruntarea directă dintre două meserii, una pașnică și alta războinică: „Înălțate împărate, / Nu mă-nstrăina departe! / Tu știi rându tunului, / Eu știu rându plugului, / Tu știi rându săbii, / Eu știu rându secerii” (Tăure – Bistrița-Năsăud).

În urma celor plecați, aratul de primăvară și-a pierdut orice urmă din bucuria începutului de sezon agrar. Plugăritul a devenit un chin fără puterea și avântul tinerilor: „Nu mai vezi feciori la plug, / Nice patru boi la jug, / Plugul două vaci îl trag / De coarne ține-un moșneag / Și-o nevestă supărată / Strigă la vaci câteodată”¹⁷⁵.

Câmpiile arate și semănate de plugarii cu boii lor se înscriu printre chezășiile unui loc pașnic. Acolo unde bântuie războiul nu se mai cultivă ogoarele, nimic nu crește, nimic nu rodește: „Cât era Galițâia / Nu videi un plug cu jit'e / Numai oasă și morminte, / Nu videi un snop de grâu, / Numai sânje pân-la brâu”¹⁷⁶.

Ca și în cazul altor simboluri agrare, boii constituie o chezășie a traiului pașnic. În *Stihuri la luminatul herb al Țării Moldovei*, Dosoftei subliniază această menire a blândului animal: „De pe chip se vede búorul ce-i place, / C-ar vrea-n toată vremea să stea țara-n pace [...] / Din ce să-nsămnează țara că rodește [...] / Vinul și cu grâul, și cu de tot viptul / Cu cirezi și turme copără pământul”¹⁷⁷.

Melancolicii boi din tablourile lui Nicolae Grigorescu sau din romanele atât de cântate încât li s-au uitat compozitorii (*Și cu cât mă duce gândul, Trece-un car cu boi pe drum* ș.a.), purtau pe drumurile țării prinosul muncii plugarilor. Mesajul lor era optimist, precum în

¹⁷³ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 198.

¹⁷⁴ Zagra – Bistrița-Năsăud. Inf. Vasile D. Zâneli, 48 de ani, Mg. 318, I, 39. Culeg. Ion H. Ciubotaru, 1978.

¹⁷⁵ *Folclor din Transilvania...*, I, p. 481.

¹⁷⁶ Ioan R. Nicola, *op. cit.*, p. 194.

¹⁷⁷ Dosoftei, *op. cit.*, p. 3.

Plugușoare, unde, prin implicarea, alături de agricultorul mitic și de ceilalți participanți la actul magic al recoltatului, aduceau un imn prosperității. Boii poartă cele „douăsprezece care/ În pohoare,/ Cu șână de argint” (Hodorăuți – Hotin)¹⁷⁸ la moară, și tot ei, opintindu-se, transportă făina la casa jupânului: „Dar badea vine de la moară cu douăsprezece care,/ Din harapnice trosnind,/ Jugurile pârâind,/ Boii răgând,/ De-abia la deal scoțând”¹⁷⁹. Pe unde trec harabalele încărcate cu grâu trase de patru boi se revarsă aurul bogăției: „Carâli scârțieu/ Galbinii curgeu,/ Jupâneasa gazdă/ Cu poala-i strânge,/ Iar câți mai rămâneau/ Nouă, la plugărași ni-i dăruie!” (Bălțătești – Neamț)¹⁸⁰.

Plugăritul era considerat o probă de bărbăție și de caracter. Asocierea la arat dezvăluia adevărata fire a omului: „Până nu bagi cu omul în plug, nu știi ce poamă e”¹⁸¹; „Până nu bagi cu omul în plug, nu știi ce-i poate pielea”¹⁸². În acel moment se afla și tăria boilor: „Până nu pui cu omul în plug/ Nu știi boii cum trag la jug”¹⁸³. Omul cel sărac de multe ori este lipsit de noroc: „Nici boii la jug nu-i trag,/ Nici lemnele în foc nu-i ard”¹⁸⁴. Gospodarul, care nu-și hrănește trăgătorii, ajunge să pățească precum personajul unei parodii a *Urării colacului* din Brezoi – Vâlcea: „Înjugară doi boi bidivii,/ Abia sta-n picioare de vii,/ Cu coarnele cănite,/ Cu coadele zgârcite”¹⁸⁵.

La Arminden, oamenii care aveau boi dădeau o mână de ajutor celor mai puțin avuți. În ziua Sfântului Apostol Marcu (26 aprilie), boii erau lăsați slobozi. Chiar dacă se aflau în toiul aratului, făceau *otac* de pluguri și care în mijlocul ogorului, scoteau boii din jug și-i duceau la iarbă verde. Acest obicei ar putea să explice, măcar în parte, un episod din orația agrară a *Plugușorului*, când se întrerupe pentru un timp lucrul: „Am arat cât am arat./ Am dat boii la suhat./ Dar un haram de giunc ghilan/ S-a spăriet de-un ciocârlan/ Ș-o fugit peste hotar”¹⁸⁶.

¹⁷⁸ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *op. cit.*, I, p. 44.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 212 (Noul Caragaci – Cetatea Albă).

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 259-260.

¹⁸¹ Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească. Cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu*, București, Librăria Socec și Comp., 1910, p. 111.

¹⁸² *Ibidem*, p. 107.

¹⁸³ Anton Pann, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbeii. De prin lume adunate și iarăși la lume date*. Cu introducere, biografie, note, indice și glosar de Gh. Adamescu, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 1926, p. 34-35.

¹⁸⁴ Nicolae Păsculescu, *op. cit.*, p. 108.

¹⁸⁵ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 141.

¹⁸⁶ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 64.

Neprețuiți slujitori ai plugarului, boii rămân printre cele mai respectate simboluri ale forței calme și pașnice, ale fidelității și tenacității în acel *labor improbus* agrarian pomenit de Vergiliu.

ILUSTRĂȚII

Fig. 1. „Să-și de-audă Boul Negru,/ Să-și de-audă și să-mi vie,/ Să-m formăm de pluguri dalbe...”

Fig. 2. Stema Moldovei (Claudiu Paradais, *Comori*, p. 611)

Fig. 3. Voroneț. Pictură exterioară, fațada nordică

Fig. 4. Icoană pe sticlă. Detaliu
(Irimie-Focșa, 1969, 60)

Fig. 5. Icoană pe sticlă. Detaliu
(Irimie-Focșa, 1969, 130)

Fig. 6. La Dunăre
(Kurt Hielscher, *România*, 1933, p. 57)

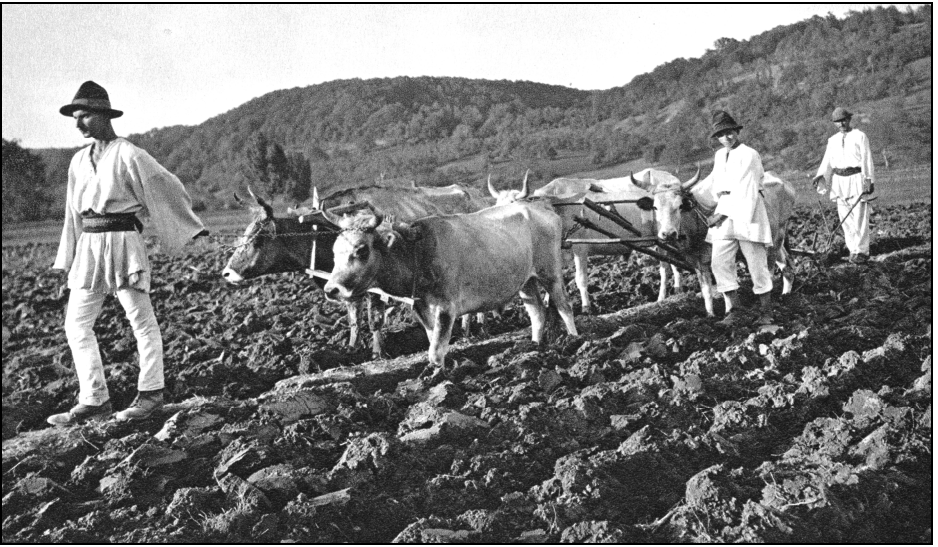

Fig. 7. Cu plugul
(Kurt Hielscher, *România*, 1933, p. 257)

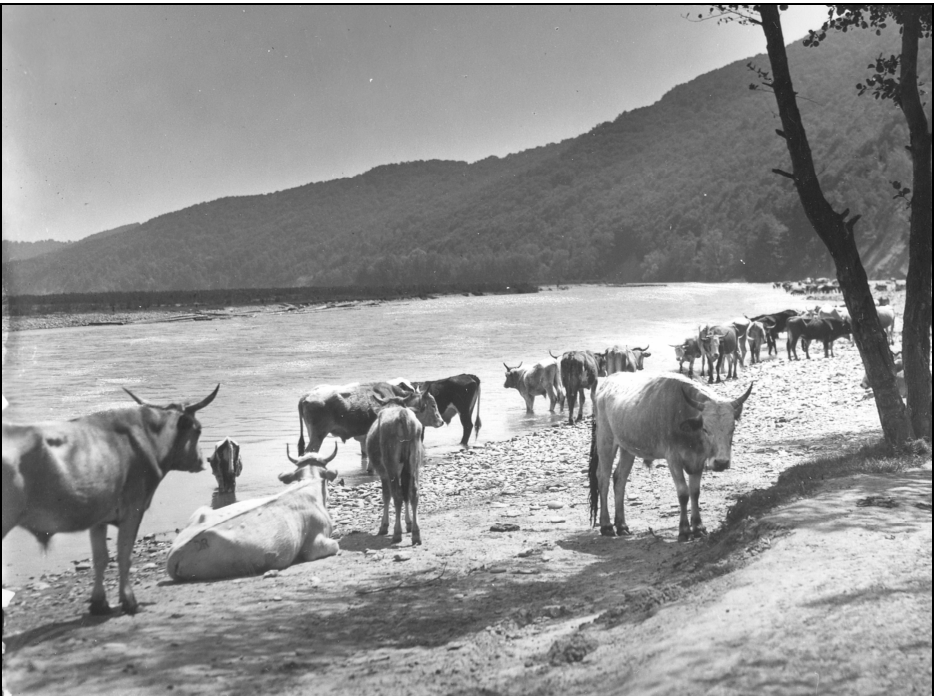

Fig. 8. Tamazlâc la adăpătoare
Muzeul Etnografic al Moldovei (foto: Adolph A. Chevallier)